

Dr Zorica Mršević*

HUŠKAČKI GOVOR KAO UVOD U ZLOČIN MRŽNJE¹

Apstrakt: Huškački govor je vrsta govora mržnje koji deluje podsticajno na nasilje i zločin motivisan mržnjom. Radi se o opasnom vidu govora mržnje, jer dolazi od strane, na javno mnjenje uticajnih javnih ličnosti, političkih i verskih lidera, sastoji se od poruka mržnje, u vreme pojačanih društvenih tenzija i eskalacije društvenih sukoba, kao što je npr. međuetnički sukobi, masovni štrajkovi, predizborno vreme ili vreme velikih verskih praznika. Moglo bi se reći da je govor mržnje teorija, a da je zločin mržnje praksa, tj. u praksi sprovedena teorija. Zločini mržnje predstavljaju najpodmukliju manifestaciju netolerancije i diskriminacije, na osnovama rase, pola, jezika, religije ili uverenja, nacionalnog ili socijalnog porekla, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, invalidnosti i drugih sličnih osnova. Ovaj termin se koristi da inspiriše nasilne manifestacije netolerancije i diskriminacije koje nanose štetu pojedincima, njihovoj imovini i grupama koje same sebe identifikuju kao pripadnike nacionalnih i religioznih manjina, doseljenike, Rome, homoseksualce.

Ključne reči: huškački govor, govor mržnje, nasilje motivisano mržnjom, zločin mržnje.

* Naučna savetnica u Institutu društvenih nauka; e-mail: zmrsevic@idn.org.rs

¹ Ovaj tekst je nastao kao deo projekta: „Društvene transformacije u procesu evropskih integracija - multidisciplinarni pristup“, na kome je autorka angažovana, a koji je finansiran od strane Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj, br. III 47010. Projekat implementira Institut društvenih nauka u Beogradu.

1. Uvod

Huškački govor (*inflammatory speech*) je podvrsta govora mržnje (*hate speech*) koji deluje posebno podsticajno na direktne akcije, npr. verbalno ili fizičko nasilje motivisano mržnjom i netrpeljivošću (Mršević, 2010). U sadržinskom smislu, sastoji se od poruka mržnje koje izgovaraju javne ličnosti, politički i verski lideri, popularni likovi iz sportskog i kulturnog života ili sa estrade. Samim tim i odgovornost svih uticajnih društvenih aktera je veća i obaveza uzdržavanja od takvog govora još naglašenija. Radi se dakle, o vidu govora mržnje koji je opasniji (toksičniji) od uobičajenog govora mržnje, jer se dešava u vreme zaoštrenih društvenih konflikata. Huškački govor je posebno opasan vid govora mržnje upravo zato što su njegovi akteri (autori, govornici) ličnosti koje faktički mogu da utiču na formiranje javnog mnjenja i to u kontekstu koji multiplikuje njihovo dejstvo. Naime, huškački govor se obično lansira u javnost u vreme pojačanih društvenih tenzija i eskalacije društvenih sukoba, kao što je npr. međuetnički sukobi, predizborno vreme ili vreme pre i posle verskih praznika, zategnutih (moguće čak ratnih) međunarodnih i/ili regionalnih međudržavnih odnosa i sl.

Huškački govor nije definisan zakonski, a ni u teoriji nema saglasnosti, mada se gotovo svuda naglašava postojanje opasnih, težih oblika govora mržnje, cenjeno po različitim kriterijumima. Termin *inflammatory speech* može da bude preveden i kao zapaljiv govor, odnosno govor koji sadrži podsticanje snažnih emocija, ljutnje, mržnje, osvetoljublja. Po mišljenju zastupanom u ovom tekstu, upravo je momenat takvog delovanja/uticaja na druge, ono što ga razlikuje od običnog govora mržnje, čineći ga mnogostruko efikasnijim govorom mržnje.

Poneki autori ga nazivaju ekstremnim, ili intenzivnim govorom mržnje, navodeći npr. da je važan kriterijum za analizu govora mržnje njegov intenzitet i oštrina (Nikolić, 2018: 44). Ocena intenziteta govora mržnje zavisi od namere da se nekom pojedincu ili grupi na taj način nanese šteta, kao i od realnih efekata, odnosno posledica koji takav govor može da ima u realnosti. Potrebno je napraviti distinkciju između ekstremnog govora mržnje i onog koji to nije, a ova podela je važna zato što može da ima implikacije na to da li je određeni govor protivzakonit ili nije.

2. Govor mržnje

Šta je govor mržnje? Ne postoji jedinstvena definicija koja bi važila u celom EU domenu. Radnja izvršenja govora mržnje predstavlja govor u najširem smislu – izražavanje ideja, informacija i mišljenja, usmeno ili pismeno, izričito ili konkludentnim radnjama, neposredno ili posredno, preko elektronskih ili štampanih medija (Žufić Dujmović i dr., 2019).

Jedna od najpoznatijih i najkorišćenijih definicija je ona koju daje Savet Evrope: „ ... izraz „govor mržnje“ podrazumeva sve oblike izražavanja koji proširuju, podstiču, unapređuju ili opravdavaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući: izraženu netoleranciju agresivnim nacionalizmom i etnocentrizmom, diskriminacijom i neprijateljstvom prema manjinama, migrantima i ljudima migrantskog porekla.“ (Preporuka Saveta Evrope br. R (97) 20:1997)

Govor mržnje moguće je podeliti i prema stepenu agresivnosti i potencijalnog nasilja koji može da izazove u stvarnosti, te se zato može govoriti i o nasilnom i nenasilnom govoru mržnje. Pri tome treba uzeti u obzir i potencijalnu kategoriju govora koji nije krivično delo ali je sankcionisan nekim drugim normama koje najčešće spadaju u samoregulaciju, kao što su etički kodeksi novinarskih udruženja, profesionalni standardi, uslovi korišćenja komunikacionih platformi na internetu i slično.

Govor mržnje, samim tim i huškački govor, kao njegov opasniji vid, diskriminacija i zločin mržnje međusobno su povezani kao etape, faze razvitka odnosno eskalacije društvenog konflikta. Tolerisan govor mržnje teži da, razvijajući se i postajući „prihvatljiv“, „normalan“, dovodeći na taj način, do isto tako „prihvaćene“ rasprostranjene diskriminacije. Diskriminacija pak, sa svoje strane, vodi ka eskalaciji sukoba diskriminiranih i diskriminatora u ambijentu tolerisane diskriminacije, kao i do vršenja zločina mržnje. Moglo bi se reći i da je govor mržnje, posebno huškački govor, teorija a da su diskriminacija i zločin mržnje praksa, tj. u praksi sprovedena teorija.

Zločini mržnje predstavljaju najpodmukliju manifestaciju netolerancije i diskriminacije, na osnovama rase, pola, jezika, religije ili uverenja, nacionalnog ili socijalnog porekla, seksualne orijentacije, invalidnosti i drugih sličnih osnova. Ovaj termin se koristi da obuhvati nasilne manifestacije netolerancije i diskriminacije koje nanose štetu pojedincima, njihovoj imovini i grupama koje same sebe identifikuju kao muslimane, Arabe, Jevreje, afričke ili arapske doseljenike, Rome, homoseksualce.

Neke od zaštićenih vrednosti nisu obuhvaćene gore navedenom preporukom, već pojam „ili drugi oblik mržnje“, čime se dopušta da se proširi obim aktivnosti u pogledu drugih osnova, kao što je ...seksualna orijentacija... Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI), 2016. godine, uvela je sledeću definiciju - koja je šira i obuhvatnija - pod Opštom preporukom br. 15 o borbi protiv govora mržnje: „... govor mržnje treba shvatiti ...kao zagovaranje, promociju ili podsticanje, u bilo kom obliku, omalovažavanja, mržnje ili ponižavanja osobe ili grupe osoba, kao i svako uznemiravanje, uvreda, negativni stereotipi, stigmatizacija ili pretnja u odnosu na takvu osobu ili grupu osoba i opravdanje svih prethodnih vrsta izražavanja, na osnovu „rase“, boje, porekla, nacionalnog ili etničkog porekla, starosti, invalidnosti, jezika, religije ili uverenja, pola, roda, rodnog identiteta, seksualne orijentacije i drugih ličnih karakteristika ili statusa ... govor mržnje može biti i u obliku javnog poricanja, trivijalizacije, opravdanja ili odobravanja zločina genocida, zločina protiv čovečnosti ili ratnih zločina za koje su sudovi utvrdili da su se desili, i glorifikacije lica osuđenih za počinjenje takvih zločina.“ (Preporuka ECRI br. 15: 2015).

Motivi govora mržnje: „... upotreba govora mržnje može odražavati ili promovisati neopravdanu pretpostavku da je korisnik na neki način superiorniji od osobe ili grupe osoba koja je ili je na nju usmerena, a upotreba govora mržnje može biti namenjena da podstiče, ili razumno očekuje da će imati efekat podsticanja drugih da učine, čine nasilja, zastrašivanja, neprijateljstva ili diskriminacije protiv onih koji su ga na meti i da je to posebno ozbiljan oblik takvog govora.“ (Preporuka ECRI br 15: 2015)

Kada se zakonodavstvo bavi definisanjem govora mržnje, najčešće se posebno fokusira na identifikovanje osetljivih pojedinaca i grupa po nekom ličnom svojstvu, ali najčešće prema rasi, polu, etničkoj i nacionalnoj pripadnosti, seksualnoj orijentaciji, veri ili eventualno nekim drugim ličnim svojstvima.

Govor mržnje se ne može opravdati slobodom govora. Huškački govor (*infammatory speech*) još manje. Govor mržnje sam po sebi jeste čest pratilac zločina iz mržnje, obično prethodi nekom zločinu ili se dešava u toku ili nakon izvršenja. Ipak, sam govor mržnje ne mora nužno biti krivično delo te stoga nije isto što i zločin iz mržnje. Sloboda izražavanja je zaštićena, tako da zakonodavstvo ne može unapred da sankcioniše određen govor već se fokusira na posledice koje govor mržnje može da izazove, mada on ne mora nužno da vodi ka fizičkom nasilju, niti da ga ima kao svoj krajnji cilj. Poruka izražena u govoru mržnje usmerena je uvek na lično svojstvo ili specifična svojstva ugrožene grupe., kao što su rasa, pol, državljanstvo, etnicitet, jezik,

veroisповest, seksualna orijentacija, politička pripadnost, društveno poreklo (Nikolić, 2018: 43).

3. Homofobni huškački govor

Evropski parlament je 18. januara 2006. usvojio Rezoluciju o homofobiji u Evropi. Rezolucija snažno osuđuje homofobiju i diskriminaciju zasnovanu na seksualnoj orijentaciji u zemljama članicama EU i poziva sve evropske institucije i zemlje članice EU, kao i zemlje kandidatkinje za članstvo u EU, da hitno zaustave procese diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i promovišu i zaštite ljudska prava svih osoba koja se tiču njihove seksualne orijentacije. Između ostalog, po toj Rezoluciji svaka tvrdnja o postojanju opasnosti od navodne „homoseksualizacije društva“ mora se smatrati ekvivalentnom rasističkim ili antisemitskim izjavama o navodnoj jevrejskoj ili muslimanskoj zaveri radi postizanja dominacije nad svetom i kao takvu adekvatno sankcionisati. Kada su septembarskih i oktobarskih dana 2010, u oči zakazane Parade ponosa, ličnosti sa političke scene javno iznosili svoja upozorenja npr. da će to delovati inspirativno da svi muškarci u Srbiji postanu homoseksualci, na delu je dakle bio primer, ne samo običnog govora mržnje, već pravog huškačkog govora. Zbog toga, u kom kontekstu se dešava i od koga dolaze, takve i slične izjave, pravi su udžbenički primer huškačkog govora. Imunitet koji uživaju politički lideri i narodni poslanici, od kojih bi trebalo poslednjih očekivati da krše zakone donete od strane predstavničkog tela čiji su članovi, makar i da nisu za njih glasali, ne daje pravo da se nekažnjeno izgovaraju huškačke, homofobne izjave. Imunitet je pre svega opomena onima kojima je dat, na povećanu odgovornost za svoje ponašanje i javne izjave, te svakako opominje na uzdržavanje od govora mržnje, posebno od onog destruktivnog, huškačkog tipa.

4. Populizam, govor mržnje i huškački govor

Populistička retorika koja je u naše vreme postala osnov i svrha političkog delovanja, usled nesposobnosti političkih elita da ponude odgovore na suštinska pitanja koja se javljaju u zemlji, koja je u tranziciji, doprineli su da Srbija bude društvena zajednica u kojoj su stereotipi svih vrsta (rodni, rasni, klasni, nacionalni i dr.) i predrasude široko rasprostranjeni, i u kojoj je socijalna distanca prema određenim društvenim grupama veoma izražena. U potpuno politizovanom društvu, javni diskurs, zarad prikupljanja jeftinih političkih poena, postao je preplavljen govorom mržnje. Na primer, 2016. godine, rezultati istraživanja su pokazali da čak 93% ispitanika različitih socio-demografskih karakteristika ima iskustvo sa govorom mržnje u online sferi, što ukazuje na zaključak da u Srbiji postoji snažno prisustvo govora mržnje na internetu. O

zastupljenosti govora mržnje u Srbiji i nekažnjivosti za govor mržnje jasno je ukazano i brojnim izveštajima međunarodnih organizacija. (Pokuševski, Stojković, 2018: 6-9)

Anti-LGBTI zločini mržnje, govor mržnje i diskriminacija. „... nasilje, diskriminacija i druga šteta zasnovana na seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu, rodnom izražavanju i polnim karakteristikama manifestuje se u kontinuumu višestrukih, međusobno povezanih i ponavljajućih oblika, u nizu okruženja, od privatnog do javnog, uključujući okruženja koja su posredovana tehnologijom, a u savremenom globalizovanom svetu ona prevazilazi nacionalne granice; ... nasilje, diskriminacija i druga šteta zasnovana na seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu, rodnom izražavanju i polnim karakteristikama imaju individualnu i kolektivnu dimenziju i to su dela nasilja i diskriminacije koji ciljaju na osobu takođe napad na raznolikosti, kao i univerzalnosti i nedeljivosti ljudskih prava.“ (The Yogyakarta Principles plus 10 (YP+10) 20-17).

Nedostatak univerzalne definicije i klasifikacije stvara dosta problema za neka uporedna istraživanja i prikupljanje podataka o govoru mržnje. Govor mržnje se često pominje u kontekstu zločina iz mržnje, te je neophodno napraviti jasnu razliku između ovih pojmova. Naime, zločin iz mržnje je svako krivično delo za koje se utvrdi da je motiv za zločin bila mržnja, odnosno nasilje koje je motivisano predrasudama, najčešće prema nekoj manjinskoj grupi. Zločin iz mržnje može biti svako fizičko ili psihičko nasilje prema pojedincu ili grupi, kao i oštećenje imovine, pa i verbalno nasilje u koje može spadati govor mržnje (Nikolić, 2018: 45). U Srbiji je zločin iz mržnje uveden u Krivični zakonik i stupio na snagu 1. januara 2013. godine. Ovakvom promenom zakonodavstva zapravo se uvelo pooštavanje postojećih kazni za krivična dela motivisana mržnjom. Konkretno član 54a Krivičnog Zakona glasi: „Ako je krivično delo učinjeno iz mržnje zbog pripadnosti rasi i veroispovesti, nacionalne ili etničke pripadnosti, pola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta drugog lica, tu okolnost sud će ceniti kao otežavajuću okolnost, osim ako ona nije propisana kao obeležje krivičnog dela.“

Za razliku od „govora mržnje“, koji može ili ne mora biti krivično delo samo po sebi, jer ne sadrži specifičan „poziv na akciju“, autori huškačkog (zapaljivog) jezika mogu biti zakonski odgovorni za kriminalne aktivnosti, ako se može dokazati da je autor/ka, govornik/ca svojim govorom „pozivao, podsticao“ nekoga. Na primer, nekoliko veb sajtova i propovednici protiv abortusa su smatrani odgovornim za sadržaje koji su izgovoreni na njihovim sajtovima, ili za govore koje su dali, što je inspirisalo, ili moglo inspirisati nekoga da ubije doktora ili postavi eksplozivnu napravu na kliniku gde se obavljaju abortusi.

5. Primeri huškačkog govora

Kao primere huškačkog govora izdvojili smo one u kojima je bilo moguće identifikovati u sticaju prethodno navedene elemente tog posebnog tipa govora mržnje. Naime, da je 1) govornik/govornica uticajna, u javnosti istaknuta ličnost, 2) da izgovoreno sadržinski izražava mržnju i netrpeljivost prema nekoj kategoriji ljudi, 3) da su te reči mržnje upućene u vreme društvenih tenzija, kao i 4) da su izazvale ili mogle da izazovu prihvatanje, odnosno pozitivno reagovanje, i/ili čak nasilno ponašanje sledbenika.

Prva Poslanica apostola Pavla Timoteju protiv žena i homoseksualaca. Po današnjim shvatanjima govora mržnje, ova Pavlova Poslanica može da se smatra i primerom huškačkog govora.² Apostol Pavle je bio istaknuti hrišćanski verski vođa koji je svojim pismom/poslanicom Timoteju, svom učeniku koga naziva i svojim dragim sinom, poručuje da ženama ne sme nikada da dozvoli da podučavaju muškarce, jer su one drugorazredna ljudska bića, sklona zavodjenju muškaraca na pogrešne odluke.³ Homoseksualce (muželožnike) osuđuje kao grešnike⁴ i svrstava ih među one koji su suprotno od pravednika, bezakonici, nepokorni, bezbožnici i grešnici, nepobožni i pogani, čak, oceubice i materoubice i krvnici, bludnici, ljudokradice, krivokletnici. Neposredni adresat Timotej se držao Pavlovih uputstava u svojim aktivnostima širenja hrišćanstva. Pavlove poslanice pisane su u vreme započinjanja velikih verskih progona hrišćana od strana Rimskog carstva, dakle u teška, konfliktna vremena u kojima je i sam apostol Pavle stradao zbog svoje vere. Imale su nesumnjiv uticaj na hrišćane svoga vremena, ali i mnogo vekova kasnije sve do današnjih dana.

Gebelsov govor u berlinskoj Palati sportova. Gebelsov govor je takode jedan od istorijskih primera huškačkog govora, jer je došao od strane istaknutog nacističkog vođe i Hitlerovog ministra, neposredno u vreme posle teškog poraza koji je Nemačka pretrpela kod Staljingrada. Tog februarskog dana 1943. nacistički ministar propagande Josef Gebels⁵ održao je govor u berlinskom Sportpalastu (Palati sportova), čime je

² Iako ti stavovi možda u svoje vreme nisu odudarali od široko rasprostranjenih stavova i možda nisu predstavljala izraz mržnje, prema današnjim shvatanjima.

³ „Ali ženi ne dopuštam da bude učitelj, niti da vlada mužem, nego da bude mirna. Žena neka se uči u miru sa svakom pokomošću.“ Novi Zavet, Prva poslanica svetog apostola Pavla Timoteju. 2 Molitva Bogu za sve ljude. Pavle apostol Bogočovjeka. Ponašanje muževa i žena. Tačka 11 i 12.

⁴ Novi Zavet, Prva poslanica svetog apostola Pavla Timoteju. Pozdrav. Opomena nekima da ne odstupaju od zapovijesti Jevandelja. Pavlova zahvalnost Hristu za spasenje. Tačka 8, 9 i 10.

⁵ Goebbels održao huškački govor u Berlinu (1943.)

pozvao Nemce na tzv. totalni rat. U dvorani u kojoj je Gebels govorio bio je postavljen veliki natpis *TOTALER KRIEG — KÜRZESTER KRIEG* (totalni rat – najkraći rat). Javnost je bila pozvana na još veći angažman na području ratnog napora, ukoliko je potrebno radeći 10, 12 pa i 14 sati dnevno. U tom je govoru ujedno prvi put Nacistička stranka priznala da Trećem Rajhu pretila velika opasnost. Naime, govor je održan samo dve nedelje nakon strahovitog nemačkog poraza kod Staljingrada, pri čemu je zarobljena čitava armija Vermahta na čelu s feldmaršalom Paulusom. Nemačke su armije u to vreme gubile praktički na svim bojištima, uključujući i severnu Afriku.

Govor Klarensa Brandenburga na skupu Kju Klks Klana 1964. Klarens Brandenburg je bio vođa Kju Kluks Klana i sa te uticajne pozicije pozvao je na osvetu prema Afroamerikancima i Jevrejima u vreme zaoštrenih rasnih sukoba u Americi. Suzbijanje govora mržnje bilo je inače, prvi put deo jedne sistematski vodene unutrašnje politike, kada je bilo deo odlučnog početka antirasističke politike Bele kuće šezdesetih godina prošlog veka. Klarens Brandenburg je 1964. kažnjen za govor mržnje po zakonu Ohaja iz 1919. kojim je zabranjeno promovisanje nasilja, sabotaze, vršenje nezakonitih aktivnosti i terorizma kao načina postizanja privrednih i političkih promena, kao i dobrovoljno okupljanje radi promovisanja kriminala. Kažnjen je jer je na javnom skupu Kju Kluks Klana, kao jedan od njegovih rukovodilaca, održao govor pozivajući na osvetu nad „crnjama“ i Jevrejima, kao i zato što je više puta označavao najviše institucije te zemlje kao belacike, govoreći „naš Kongres“ „naš Vrhovni sud“, „naš predsednik“, i sl. Ceo scenario u kome su se odvijali Brandenburgov govor i govori drugih klanovskih lidera upotpunjen je dobro poznatom pretećom procesijom u tradicionalnim klanovskim odorama sa kapuljačama, nošenjem baklji i paljenjem velikog krsta. Rešavajući po Brandenburgovoj žalbi, Vrhovni sud Sjedinjenih Država je 1969. odlučio da se kao govor mržnje ipak, ne može kazniti opšte promovisanje nasilja, već samo onaj govor koji je direktno usmeren na izazivanje blisko predstojeće nezakonite aktivnosti. Koliko god to bilo razočaravajuće za one koji bi voleli potpunu zabranu govora mržnje, ova odluka je jasno promovisala neophodnost uzročno posledične povezanosti takvog govora sa neposredno nastalim posledicama. Jasno je da taj kauzalitet blisko zavisi ne samo od same sadržine govora, već i od konteksta u kome se takav govor odvija, tj. ko i gde govori, koji su još akteri/publika i šta oni rade. To je ujedno i danas relevantna poruka slučaja Brandenburg i razlog što ga pominjemo. Danas je irelevantna američka pravna kvalifikacija iz vremena govora, bitno je da se u celoj situaciji, po današnjim shvatanjima govora mržnje, mogu identifikovati svi elementi huškačkog govora.

Šešeljev huškački govor 1992. u Hrtkovcima. U vreme raspada Jugoslavije, Šešelj je kao uticajni lider srpskih radikala održao govor protiv sremskih Hrvata, kada je pozvao na nasilje nad njima, koje se i ostvarilo. Haški tribunal je Vojislava Šešelja pravnosnažno osudio na kaznu od 10 godina zatvora za zločine protiv čovečnosti, upravo zbog tog huškačkog govora u Hrtkovcima iz 1992., „koji je rezultirao deportacijom, progonom, prisilnim raseljavanjem i drugim nečovečnim postupanjem protiv vojvodanskih Hrvata“. (HINA, 2018: 5 maj)

Izjave Vjerice Radete putem tvitova. U pritužbi se navodi da je narodna poslanica Vjerica Radeta objavama na svom Twitter nalogu iznosila uvredljive stavove prema pripadnicima albanskog naroda, kao i ostalim osobama koje se zalažu za normalizaciju odnosa i uspostavljanje kulturne saradnje i razmene sa Albancima sa Kosova. Pritom je pozivala na mržnju, nasilje i netrpeljivost, tako da je njene reči neophodno sagledati u širem kontekstu, kako bi se utvrdila njihova uloga u podsticanju mržnje i netrpeljivosti kao i posledice koje su izazvane,⁶ uoči održavanja festivala „Mirdita, dobar dan“. O tome svedoči i post Vjerice Radete objavljen na njenom Twitter nalogu 30. maja 2018. godine, kojim je inicirana rasprava (48 odgovora, 24 retvita, 120 sviđanja), čime je podstakla animozitet koji inače postoji prema pripadnicima albanskog naroda, kao i prema braniteljima ljudskih prava, a uvredljive poruke su naišle na veliki broj odobravanja što je stvorilo mogućnost eskalacije mržnje i samo povećao efekat koji govor mržnje može izazvati, a to je netrpeljivost i nasilje.⁷ Poruka je doprinela organizovanju javnog kontra skupa⁸ čiji je cilj bio da osujeti mirno održavanje festivala „Mirdita, dobar dan“. Takođe treba istaći da su tokom tog skupa upućene brojne

⁶ Povod za podnošenje prve pritužbe je tvit objavljen 29. maja 2018. godine na Twitter nalogu Vjerice Radete kojim vređa jednu od organizatorki festivala „Mirdita, dobar dan“, Sofiju Todorović: „Sofija Todorović, šiptarska profuknjača i jedan od organizatora Mirdite, kaže da im stranka ratnog zločinca neće određivati koje će filmove gledati. Doći ćemo da vidimo koje to filmove planirate da gledate. Vidimo se Sofija.“ (Petrović, 2018: 29 maj).

⁷ Osumnjičena je da je izazivala i raspirivala nacionalnu i versku mržnju i netrpeljivost među narodima i etničkim zajednicama koje žive u Srbiji, zatim, javno negirala, odnosno značajno umanjila težinu genocida, zločina protiv čovečnosti i ratnih zločina učinjenih protiv grupe lica koja je određena na osnovu vere, porekla, državne, nacionalne i etničke pripadnosti, na način koji može dovesti do nasilja ili izazivanja mržnje prema takvoj grupi lica, odnosno, vršila proganjanje organizacija ili pojedinaca zbog njihovog zalaganja za ravnopravnost ljudi, čime je izvršila krivična dela iz člana 317. stav 1. i 387. stav 2. i 3. KZ u sticaju.

⁸ Iako je policija zabranila sve skupove pripadnika Srpske radikalne stranke za vreme trajanja festivala, oni su ipak organizovali skup 30. maja 2018. godine na platou ispred Hrama Svetog Save, a zatim se uputili ka Birčaninovoj ulici u kojoj se nalazi Centar za kulturnu dekontaminaciju u kome je organizovano otvaranje festivala i filmska projekcija. Kada su stigli u Birčaninovu ulicu zaustavio ih je policijski kordon, nakon čega su pripadnici i simpatizeri Srpske radikalne stranke počeli da vređaju organizatore festivala, ljude koji su došli na projekciju filma kao i pripadnike policije. (M.R.M. 2018: 29 maj).

diskriminatorne poruke i da je bilo pokušaja i da se fizički ugroze ljudi koji su došli na festival. (Pokuševski, Stojković, 2018: 10)

Napadi Z. Č. na grupu žena. Z.Č. predavač na jednom privatnom fakultetu u Beogradu, (Danas, 2019: 8 juli) je u različitim trenucima tokom prethodne tri godine targetirao svaku od navedene grupe žena⁹ prisutnih u javnosti, vređajući im dostojanstvo seksističkim uvredama, diskreditovanjem njihovog rada i sposobnosti, često na rodnoj osnovi, i to na društvenim mrežama, u tekstovima koje je objavljivao na svom blogu, u medijima za koje piše i tokom nastupa u televizijskim emisijama. Nastojao je da sazna informacije iz njihovih privatnih života, da bi ih zatim objavljivao u svojoj zlonamernoj interpretaciji. Nekima je slao neželjene e-mail poruke, pozivao autor/ke emisija u kojima je trebalo da gostuju da ih „opozovu“, pravio profile na društvenim mrežama koristeći njihova imena i fotografije, praktično se, na taj način, lažno predstavljao u ime nekih od njih. I dan-danas, na svom blogu objavljuje njihove fotografije stavljajući ih u podsmešljiv ili uvredljiv kontekst, organizujući onlajn hajke na njih. Pojavljivao se na događajima na kojima su javno nastupale i pokušavao da isprovocira njihovu reakciju. S obzirom na tip i učestalost uvredljivih izjava o svakoj od pomenutih osoba, mišljenja smo da je reč o strateškom zastrašivanju i zlostavljanju žena u javnom prostoru. Zbog njegovog takvog ponašanja, napadima ciljane osobe, bile su zaplašene, osećale se javno ponižene, a neke od njih imaju psihološke posledice usled višegodišnjeg uznemiravanja, za šta postoje medicinski dokazi.

Iako nesumnjivo spada u govor mržnje, izjave i drugi verbalni napadi Z.Č. nisu huškački govor, jer se ne dešavaju u vreme izraženih društvenih tenzija ili sukoba. Osim toga, pomenuti Z.Č. iako fakultetski predavač, nije toliko javno ugledna niti popularna ličnost i nema poziciju koja bi ga činila osobom od velikog ili znatnog uticaja na širu javnost.

⁹ Jovana Gligorijević, pomoćnica glavnog urednika nedeljnika „Vreme“, Adriana Zaharijević, viša naučna saradnica Instituta za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu, Snežana Čongradin, novinarka lista „Danas“, Jelena Lalatović, aktivistkinja i profesorka jezika i književnosti, Isidora Petrović, aktivistkinja Ne da(vi)mo Beograd, Dubravka Stojanović, redovna profesora Odeljenja za istoriju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

6. Govor mržnje iz ugla Zaštitnika građana

Zaštitnik građana je u četvorogodišnjem posmatranom periodu (2015-2018) ukazivao na problem postojanja govora mržnje, posebno u medijima, i posebno prema LGBTI populaciji, Romima, novinarkama. Takođe je ukazivao više puta i na nedostatak edukacije policije u pogledu govora i zločina mržnje, pozdravio je donošenje podzakonskih akata koji zabranjuju između ostalog i govor mržnje.

6. 1. 2015

Zaštitnik građana je u svom Godišnjem izveštaju za 2015. godinu uočio da se Romi često označavaju kao nepravedno privilegovani u državi za razliku od ostalih građana, i da takvi komentari i dalje nisu sankcionisani od strane redakcija. Regulatorna tela, na žalost, ni u 2015. godini nisu u dovoljnoj meri reagovala na emisije u kojima je romska populacija izložena podsmehu.

Zaštitnik građana je u 2015. godine uočio i probleme medijskih praksi diskriminisanja i upotrebe govora mržnje. Prema izveštaju Saveta (Zaštitnik: 2015), mediji su u 20 slučajeva prekršili odredbe Kodeksa novinara koje se odnose na zabranu diskriminacije i govora mržnje (Zaštitnik, 2015), ali i najčešće kršili odredbe iz odeljka „Istinitost izveštavanja“ (35 puta) koje se odnose na zabranu objavljivanja neosnovanih optužbi, kleveta ili glasina, što takođe može da predstavlja vid govora mržnje.

Zaštitnik je takođe konstatovao da su tabloidizacija i govor mržnje povezani, posebno jer takvi mediji krše prava građana i služe se govorom mržnje, uprkos tome što medijska udruženja, samoregulatorno telo Savet za štampu i udruženja, veoma oštro reaguju na takve pojave. Mehanizmi samoregulacije medija i dalje su prilično slabi i nedovoljno uticajni da bi u značajnijoj meri onemogućili ovakve pojave.

Zaštitnik takođe izražava zabrinutost zbog pojave javnih kampanja protiv ličnosti ili organizacija, zasnovanih mahom na polu-informacijama ili potpunim lažima, koje su dobile novi zamah te godine, a mehanizmi koji bi mogli da ih blokiraju nisu razrađeni. Medijska udruženja i asocijacije doduše redovno osuđuju ovakve postupke, ali konkretnih efekata nema. Selektivno plasiranje informacija i polu-informacija u javnost nije moguće bez podrške ili direktnog učešća predstavnika organa javne vlasti (tužilaštva, policije), ali zbog toga do sada niko nije snosio posledice.

Kao jedan od značajnih, pozitivnih događaja protiv govora mržnje, u Zaštitnikovom izveštaju je pomenuto da je ministarka bez portfelja za evropske integracije potpisala

Zajedničku izjavu o okončanju nasilja i zločina iz mržnje prema LGBTI osobama, zajedno sa ministrima i zamenicama ministara iz Crne Gore, Hrvatske, Albanije i Bosne i Hercegovine. Takođe je donet i Pravilnik o zaštiti maloletnika u oblasti pružanja medijskih usluga i Pravilnik o zaštiti ljudskih prava u oblasti pružanja medijskih usluga, koji sadrže odredbe kojima se štite ljudska prava i prava deteta u elektronskim medijima i detaljnije su uredili obaveze emitera radi poštovanja ljudskih prava i prava deteta. Pomenutim dokumentima je zabranjeno emitovanje programskih sadržaja koji vređaju ljudsko dostojanstvo (Pravilnik, član 21), sadržaja koji zloupotrebljavaju lakovernost (Pravilnik, 23-25) i govora mržnje (Pravilnik, član 27), što Zaštitnik pozdravlja u svom izveštaju.

6. 2. 2016

Zaštitnik građana je u svom Godišnjem izveštaju za 2016 godinu (Zaštitnik, 2017) upozorio da su neki mediji u svojim tekstovima izneli stavove koji su uznemiravajući i ponižavajući i kojima se vređa dostojanstvo osoba drugačije seksualne orijentacije i rodnog identiteta (Srpski telegraf, 2016). Takođe je upozorio da su, u kontekstu poštovanja zakona i Kodeksa novinara Srbije (Kodeks, 2015), novinari dužni da se ograde od diskriminatornih stavova osoba sa kojima razgovaraju, ali u praksi to nije uvek slučaj. (Srpski telegraf, 2016)

Takođe je skrenuta pažnja da je te godine diskriminatorni ton, pa i govor mržnje (ECRI: 201), prema određenim grupama građana – pre svega Romima i LGBTI osobama - u velikoj meri vidljiv u komentarima čitalaca elektronskih medija i portala. Redakcije takve komentare objavljuju nekritički i sa nepoštovanjem sopstvenih pravila postavljenih na internet stranicama koja zabranjuju diskriminatorni, odnosno govor mržnje. Bolju zaštitu od diskriminacije pripadnici ove grupe građana nisu dobile ni u televizijskim emisijama, niti od organa nadležnih za nadzor nad primenom medijskih propisa od strane štampanih i elektronskih medija. Zaštitnik takođe kritički uočava da o romskoj populaciji u medijima nisu neuobičajeni tekstovi koji o njima govore kao o stalnom izvoru problema i/ili kao stalnim korisnicima socijalne pomoći (Rašić, 2016). Zaštitnik ukazuje da o izbeglicama/migrantima, mediji pojedinim tekstovima, raspiruju strah i paniku među građanima Srbije (Crnjanski, Spasojević, 2016).

Pozdravlja se što je, postupajući po preporukama Zaštitnika građana iz redovnih godišnjih izveštaja za 2014. i 2015. godinu, ministar prosvete, nauke i tehnološkog razvoja doneo Pravilnik o bližim kriterijumima za prepoznavanje oblika diskriminacije od strane zaposlenog, deteta, učenika ili trećeg lica u ustanovama obrazovanja i

vaspitanja. Govorom mržnje, po ovom pravilniku, smatra se i korišćenje udžbenika i drugih nastavnih sredstava i sredstava komunikacije koja u sebi sadrže poruke diskriminacije, mržnje ili nasilja, kao i javno iznošenje od strane učesnika u obrazovno-vaspitnom procesu ideja, informacija i mišljenja kojima se poziva na nejednak tretman ili nasilje prema bilo kom licu ili grupi lica s obzirom na njihovo lično svojstvo. Očekuje se da taj Pravilnik bude novo oruđe za ustanove obrazovanja i vaspitanja u otkrivanju, prevenciji i suzbijanju diskriminacije i predstavlja unapređenje u zaštiti dece i učenika od diskriminacije i govora mržnje.

6. 3. 2017.

U svom Godišnjem izveštaju za 2017. godinu (Zaštitnik, 2018) Zaštitnik građana je naveo da je ukazivao organima i ugovornim telima Ujedinjenih nacija na nedostatke u ostvarivanju i zaštiti prava LGBTI osoba kao što su između ostalog i nedostatak pravila ponašanja i sankcije za nosioce javnih funkcija za diskriminatorni i govor mržnje.

U aktivnosti Zaštitnika spada i preporuka Ministarstvu unutrašnjih poslova, da treba da obezbedi obuke za zaposlene u policiji u cilju njihove senzibilizacije prema LGBTI osobama, prepoznavanja zločina iz mržnje, između ostalog, na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta i adekvatnog reagovanja u cilju sprečavanja sekundarne viktimizacije LGBTI osoba i identifikovanja napadača na ove osobe.

Imajući u vidu postojanje dokaza koji ukazuju na to da su etnička distanca i vršnjačko nasilje prema Romima i dalje na visokom nivou, Zaštitnik građana je reagovao i povodom rasističkih uličnih grafita, kao podvrste govora mržnje, ispisanih u centru Kragujevca. Uputio je saopštenje da se ovakvi grafiti moraju posmatrati kao nedopustiva i vrlo opasna pojava koja zahteva pravovremeno reagovanje i preduzimanje preventivnih mera kako bi se sprečila mogućnost da ovakvi incidenti dobiju veće razmere.

6. 4. 2018.

Zaštitnik građana konstatuje da je u 2018. godini (Zaštitnik, 2019) profesionalni rad i status novinara urušen, između ostalog i govorom mržnje i diskriminatorskom terminologijom. Posebno su zabeleženi vulgarni verbalni napadi na novinarke koje su iznosile kritičke stavove u javnosti. Umesto odgovora i dijaloga, novinarke su vredane na najprimitivniji način.

I pored preporuka Zaštitnika građana, takođe nisu propisane konkretne posebne mere posvećene unapređivanju položaja LGBTI osoba i drugih osetljivih društvenih grupa, iako su LGBTI osobe često izložene pretnjama, nasilju, govoru mržnje i zločinima iz mržnje. LGBTI osobe su i dalje, u 2018., kao i prethodnih godina, često žrtve diskriminacije, predrasuda i stereotipa. Zakon o udžbenicima sadrži odredbu o jednakim mogućnostima i zabrani diskriminacije, ali uprkos mišljenju Zaštitnika građana, ne sadrži i eksplicitnu zabranu diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, niti eksplicitnu zabranu sadržaja kojima se vrši diskriminacija grupa i osoba, podstiče formiranje predrasuda i stereotipa. I dalje nije usvojena preporuka da Ministarstvo unutrašnjih poslova obezbedi obuke za zaposlene u policiji u cilju senzibilizacije prema LGBTI osobama, prepoznavanja zločina iz mržnje, između ostalog, na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta i adekvatnog reagovanja u cilju sprečavanja sekundarne viktimizacije LGBTI osoba i identifikovanja napadača na ove osobe.

7. Zaključak

U toku je globalno redefinisavanje međuljudskih odnosa i na njima zasnovane komunikacije, u kome je od presudnog značaja za demokratsko uređenje društva suzbijanje govora mržnje. Analiza huškačkog govora, kao podvrste govora mržnje, daje argumente za bolje i detaljnije zakonsko definisanje kako govora mržnje tako i njegovih posebnih oblika. Linija između zabrane govora mržnje i očuvanja slobode izražavanja, kao principa zaštite osnovnih ljudskih prava, često je teško uočljiva, često isprekidana, često čak nepostojeća, odnosno (ne)namerno relativizovana od aktera sa različitih strana i različitih interesa. Ipak, smatramo da je moguć minimum saglasnosti svih, da razgraničenje mora biti sačuvano i jasno definisano, a to je moguće samo kroz jasno definisane normativne standarde i njihovu doslednu primenu u praksi (Nikolić, 2018: 228-229).

Literatura

1. Crnjanski Spasojević, V. (2016, 24. oktobar) Alarmantni podaci: Srbiji preti milion i po migranata, Večernje novosti. Dostupno na <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html%3A631450-ALARMANTNI-PODACI-Srbiji-preti-milion-i-po-migranata> stranici pristupljeno 8. 7. 2019. godine.
2. Danas Online. (2019, 8. juli) Otvoreno pismo javnosti povodom ponašanja Zorana Ćirjakovića, predavača na FMK. Danas. Dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/otvoreno-pismo-javnosti-povodom-ponasanja-zorana-cirjakovica-predavaca-na-fmk/> stranici pristupljeno 7. 7. 2019. godine.

3. Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije Saveta Evrope (EKRI), *Konačni izveštaj o Srbiji – Peti ciklus monitoringa*, 2017. godina. Dostupno na: https://ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/prilog_fajl/finalni_izvestaj_ekri_o_srbiji.pdf stranici pristupljeno 6. 7. 2019. godine.
4. Povijest. Goebbels održao huškački govor u Berlinu (1943). Na današnji dan 18. februar. Dostupno na: <https://povijest.hr/nadanasrijdan/ministar-propagande-goebbels-odrzao-huskacki-govor-u-berlinu-1943/> stranici pristupljeno 7. 7. 2019. godine.
5. HINA. (2018, 5. maj) Huškač i zločinac Šešelj ne odustaje od skupa u Srijemu: „Radikali će krenuti u Hrtkovce, pa gdje ih policija zaustavi“. Svijet. Dostupno na: <https://net.hr/danas/svijet/huskac-i-zlocinac-seselj-ne-odustaje-od-skupa-u-srijemu-radikali-ce-krenuti-u-hrtkovce-pa-gdje-ih-policija-zaustavi/> stranici pristupljeno 4. 7. 2019. godine.
6. Savet za štampu. (2016) Kodeks novinara Srbije. Dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/cirilica/kodeks-novinarasrbije> stranici pristupljeno 11. 7. 2019. godine.
7. M.R.M. (2018, 29. maj) Radikali najavljuju skup uprkos zabrani MUP-a. Danas. Dostupno na: www.danas.rs/politika/radikali-najavili-protestni-skup-uprkos-zabrani-mup-a/ stranici pristupljeno 10. 7. 2019. godine.
8. Mršević, Z. (2010, 28. septembar) Huškački govor. Danas, lični stav.
9. Nikolić, P. (2018) *Govor mržnje u internet komunikaciji u Srbiji*. Doktorska disertacija. Beograd: Fakultet političkih nauka.
10. Novi Zavet Prva Poslanica svetog apostola Pavla Timotej. 2 Molitva Bogu za sve ljude. Pavle apostol Bogočovjeka. Ponašanje muževa i žena. Tačka 11 i 12. Pozdrav. Opomena nekima da ne odstupaju od zapovijesti Jevandelja. Pavlova zahvalnost Hristu za spasenje. Tačka 8, 9 i 10. Dostupno na: https://www.rastko.rs/bogoslovlje/novi_zavet/pavle_10.html stranici pristupljeno 5. 7. 2019. godine.
11. Petrović, I. (2018, 29. maj) Kome smeta pomirenje. Dojče Vele. Dostupno na: <http://www.dw.com/sr/kome-smeta-pomirenje/a-43978421> stranici pristupljeno 7. 7. 2019.
12. Pokuševski, D. i Stojković, M. (2018) *Anonimna mržnja - mehanizmi zaštite od govora mržnje na internetu*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava. Dostupno na: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2018/12/Anonimna-mrznja-FINAL-S.pdf> stranici pristupljeno 7.7.2019. godine.
13. Preporuka Saveta Evrope br. R (97) 20. PREPORUKA KOMITETA MINISTARA DRŽAVAMA ČLANICAMA O „GOVORU MRŽNJE“ Dostupno na: http://ravnopravnost.gov.rs/wpcontent/uploads/2012/11/images_files_SE_Preporuka%20R_97_20.pdf stranici pristupljeno 9. 7. 2019. godine.
14. Preporuka ECRI o opštoj politici br. 15 o borbi protiv govora mržnje. 2015. Dostupno na:
15. <https://rm.coe.int/compilation-of-ecri-s-general-policy-recommendations-march-2018/16808b7945> stranici pristupljeno 8. 7. 2019. godine.
16. Pravilnik o zaštiti ljudskih prava u oblasti pružanja medijskih usluga. (2015) Dostupno na:
17. https://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik_o_zastiti_prava_maloletnika_u_oblasti_pruzanja_medijskih_usluga.html stranici pristupljeno 7. 7. 2019. godine.

18. Rašić, Z. (2016, 31. maj) Nastavili tuču u domu zdravlja - Dve grupe Roma su se tog dana već obračunavale. Večernje novosti. Dostupno na: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:607808-Nastavili-tucu-u-domu-zdravlja> stranici pristupljeno 10. 7. 2019. godine.
19. Redovan Godišnji izveštaj Zaštiutnika građana za 2015. godinu. Beograd, 15. mart 2016.
20. Redovan Godišnji izveštaj Zaštiutnika građana za 2016. godinu. Beograd, 15. mart 2017.
21. Redovan Godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2017. godinu. Beograd, 15. mart 2018.
22. Redovan Godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2018. godinu. Beograd, 15. mart 2019.
23. Srpski telegraf. (2016, 16. april) Alarmantno otkriće doktora: Gejevi šire sidu po Srbiji. Srpski telegraf.
24. Srpski telegraf (2016, 18. april) Patrijarh za Srpski telegraf: Gejevi su bolesni! Taj problem se mora iskoreniti!
25. Srpski telegraf (2016, 18. april) Biti gej je teška bolest – moramo je iskoreniti!
26. The Yogyakarta Principles plus 10 (YP+10) 20-17. Dostupno na: <https://yogyakartaprinciples.org/principles-en/yp10/> stranici pristupljeno 6. 7. 2019.godine.
27. Žufić Dujmović, S. i dr. (2019) *Media reporting and reference guide on LGBT issues. Including three case studies: Croatia, Greece, Lithuania*. Athens: KMOP - Social Action and Innovation Center & Colour Youth Athens LGBTQ Youth Community

Zorica Mršević, PhD*

INFLAMMATORY SPEECH AS A PREFACE TO HATE CRIME

Abstract: *Inflammatory speech is a kind of hate speech that has impact as an incentive to hate-motivated crime violence. This is a more dangerous form of hate speech, because it comes at a time of intensified social conflicts, and consists of messages of hatred spoken by public figures, political and religious leaders, or are being launched at a time of heightened social tensions and an escalation of social conflicts, pre-election or the time before and after religious holidays. It could also be said that inflammatory (hate) speech is a theory, and that hate crime is a practice, i.e. the theory that has been implemented. Hate crimes constitute the most dangerous manifestation of intolerance and discrimination based on race, sex, language, religion or belief, national or social origin, sexual orientation, disability or other similar grounds. This term is used to include violent manifestations of intolerance and discrimination that inflict on individuals, their property and groups who identify themselves as members of national and religious minorities, immigrants, Roma, homosexuals.*

Keywords: *Inflammatory speech, hate speech, hate-motivated violence, hate crime*

* Scientific Advisor at the Institute of Social Sciences, Belgrade; e-mail: zmrsevic@idn.org.rs